

2007

235

4-34

1889

may. 25

40 4p.
ՎԱՐՔ ԵՒ ՎԿԱՅԱՐՄԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲՈՑ ՍՈՒՔԻԱՍԵԱՆՑ ՔՕՇԻՑ

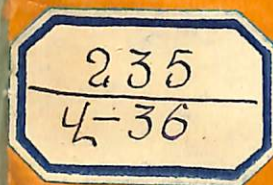
معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اولمشدر

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՏՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹՕԼԱՅԵԱՆ

ԲԵՐԱ, ՄԵՄ ՔՈՂՈՑ ԹԻՒ 65

1889

233

4-34

48

ՎԱՐՔ ԵՒ ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲՈՅ ՍՈՒՔԻԱՍԵԱՆՑ ՔՕՇԻՑ

معارف نظارت جلیه سنک رخصتیه طبع اولمشدر

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԹՕԼԱՅԵԱՆ

ԲԵՐԱ, ՄԵՆ ՔՈՂՈՑ ԹԻՒ 65

1889

21

11295

740
39

2001

ՆԱԽԱԲԱՆ

Սիրելի և ուրախարար է տեսնել Ազգ մը, տոհմ մը, որ
կը ճանաչէ իւր նուիրական պարտքն տածելու իր սրտին
մէջ բարեպաշտ և երախտագիտական ջերմեռանդութիւն
մը առ այնս, որք իւրեանց արիւնը թափած են զինքն 'ի
խաւարէ ի լոյս, ի մոլորութենէ ի ճշմարտութիւն բերելու
համար: Վասն որոյ շատ գոհ եղանք, երբ տեսանք որ Սըր-
բոյ Սուքիասեանց վկայից արեամբն ուղղեալ երկրին բնա-
կիչք՝ առ այս սուրբ ունեցած աւանդական ջերմեռանդու-
թիւնը անջինջ պահելու, և աւելի բորբոքելու նպատակաւ
փափաք կը յայտնէին ունենալու Սուրբ Մարտիրոսաց վա-
րուց և վկայաբանութեան պատմութիւնը աշխարհիկ լեզ-
ուաւ, յորմէ զուրկ ըլլալով զրկուած էին բնականապէս այն
ծանօթութիւններէն որք կարեւոր էին այս իրենց Սուրբ և
նուիրական պարտուց անթերի կատարման համար:

Մեր սրտին գոհունակութիւնը չափազանց եղաւ երբնը-
կատեցինք որ մենք այդ ազնիւ հաւատացելոց իզն լեցնե-
լով, կատարած կրկամք նաեւ ուրիշ ծառայութիւն մը, որ
ըւտ ինքեան ոչ նուազ նուիրական է, ծանօթացնելով սի-
րելի ազգին և հայրենեաց այն Մարտիրոսները, որք յետ
Սրբուհւոյն Սանդխտոյ և Ոսկեանց մեր երկրին նախա-
վկայքն կը համարուին, և որոց արիւնը սերմ եղաւ մեր
բարեբեր երկրին համար Քրիտոնեայ Հայութեան մը, և
որոց մարտիրոսութեան արգասիքն եղաւ տեսնել որ Աս-
տուածային նախախնամութիւնը առանձին սէր մը և խնամք
մը ունեցած է մեր տոհմին վրայ, զի զանազան Մարտիրոսաց
արեանց սերմերովն միխոնաւոր հոգիներ ազատած է կուս-
պաշտութեան խոր խաւարէն և արժանի ըրած է Քրիստո

նէական լուսոյն , յորմէ միմիայն յառաջ կրնայ գալ թէ՛ բարոյական թէ՛ մտաւորական , թէ՛ ազգային և թէ՛ ընտանեկան պայծառութիւն : Երջանիկ պիտի համարիմք զմեզ եթէ սիրազեղ սրտերուն փափաքն ընդ միթարութիւն ունենանք միանգամայն տեսնելու մեր ազգակցաց սրտերն որք երախտագիտական զգածմամբք տողորեալ գործնականապէս իսկ հետամուտ կ'ըլլան նմանելու երանելի Նահատակաց սքանչելի օրինակին . և արհամարհելով ամեն տեսակ դժուարութիւնքն և ակնածութիւնքն կը յարին Քրիստոսի ճշմարիտ Հօսին , Կաթողիկէ Սբ . Եկեղեցւոյ , և ընդ միշտ այնմ յարեալ կը մնան , զի հոն միայն կարելի է գտնել ուղիղ ճանապարհ որ տանի ի կեանս , և ուր կը փառաւորուի Աստուած և է սքանչելի ի Սուրբս իւր :

ՎԱՐՔ ԵՒ ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

ՍՐԲՈՅ ՍՈՒՔԻԱՍԵԱՆՑ ՔՕՇԻՑ

Մեր ամենասիրելի Փրկչին յերկինս համբառնալէն ետքը Հայաստանեայցս Առաքելոյն Սրբոյն Թադէոսի քարոզութիւնքն և Սրբուհի Սանդխտոյ թափած արիւնն՝ որ օր մը սերմ պիտի ըլլային վերստին տարածութեան Քրիստոսական կրօնի ի Հայս , Սանատրուկ թագաւորին և նորա որդւոյն Արտաշիսի չար և կրտաշտական գործքերովն օր քան զօր բոլորովին Հայոց սրտերէն անհետանալու ժամանակն , Աստուածային նախախնամութիւնն չ'ուզեց զրկել զՀայս այն շնորհքներէն և այն միջոցներէն զոր ընդ միշտ առատօրէն կը մատակարարէ վասն փրկութեան հոգւոյ :

Վասն որոյ Թադէոսի աշակերտներն Սուրբ Ոսկեանք որ իրենց վարդապետին մահուընէ յետոյ , ի Հայս , Ծաղկեոյ լեւոնց մէկ ծմակին մէջ միայնացած կը ճգնէին , ուզելով շարունակել իւրեանց վարդապետին առաքելութիւնը ի Հայս , և իւրեանց աշակերտակցին սրբուհի Սանդխտոյ թափած մարտիրոսական արիւնն ի գերեւ չ'հանելու համար , իջան լեռնէն վար և սկսան Քրիստոսական կրօնի ճշմարիտ և երկնային վարդապետութիւնքն քարոզել յարքունիս Արտաշիսի :

Սա՛ որ աշխարհակալութեան հոգւով միայն վառուած էր , անընդհատ պատերազմներով կ'զբաղէր , որով և հետեւաբար Սրբոյ Ոսկեանց քարոզութիւնքն անազգեցիկ և անպտուղ մնացին : անոր համար , և թշուառն յիշելով առաւել զփառս աշխարհի , զաշխարհ և զաշխարհայինսն զրկեցան ի լուսոյ կենսատու վարդապետութեան :

Սակայն Սրբոց ճիգն և աշխատութիւնքն բոլորովին անօգուտ չ'եղան, վասն զի նոյն պահուն յորում կը քարոզէին սուրբա, արքունեաց մէջ կը գտնուէին մի քանի ազնուական անձինք, աղգականք Սաթինկայ Դշխոյին:

Ասոնք Ալանայ երկրէն, թագաւորական ցեղէ ազնուական պալատականք էին, և իրենց աղգական Սաթինիկ թագուհւոյն հետ մէկտեղ եկած էին ՚ի Հայս, և իրենց զինւորական ճարտարութեամբն և քաջաւոյգութեամբն արքունեաց մէջ թէ թագաւորէն և թէ թագուհիէն ինչպէս նաև բոլոր պալատականներէն սիրուած և մեծարուած էին:

Ահա ըստ անքնին անօրէնութեան Աստուածային նախախնամութեան, սուրբ աղգեալ, ի շնորհաց Հոգւոյն Սրբոց յօժարակամ կամօք սրբոց Ոսկեանց քարոզած լուսալիր և կենսատու վարդապետութիւնքն լսեցին, և աշակերտելով նոցին թողուցին արքունիքն, և հետեւելով իրենց վարդապետաց քաջուեցան յառանձնութիւնս լերանց:

Սուրբ Ոսկեանք նկատելով որ իւրեանց ձգած սերմն բողբոջիլ սկսաւ, լցեալ հոգեւոր մխիթարութեամբ սկսան կրթել իւրեանց նորաբոյս աշակերտքն, որք ըստ վկայաբանից 18 կամ 19 հոգի էին. և երբ տեսան որ անոնք կրթուեցան կատարելապէս ՚ի վարդապետութիւնս Քրիստոսական հաւատոյ, անյապաղ մկրտեցին զանոնք Եփրատայ ջրաբուխդ և ծաղկաւէտ ականց մէջ:

Այս երանելի նորածնելոյ գլխաւորն էր Բահադրաս կամ Բարաքադա, որ մկրտութեան Սուրբ Աւաղանին մէջ Սուքիաս յորջորջեալ, (որ յունարէն լեզուաւ Իւսիքիոս, այսինքն հանդարտեալ, լուեալ կը թարգմանուի) իբր խաղաղական կեանք մը ստացող, ինչպէս կ'ըսեն վկայաբանք: Միւս ընկերներն կոչուեցան մկրտութեան մէջ Ղուկիանոս, Պողոքոտէս, Կոզրատոս, Իդիոքիքիոս (կամ Անտիոք և Ուքիքոն), Մէմաս, Փոկաս, Սերգիոս, Դոմետիոս, Ադրանիոս կամ Ադրիանոս, Զոսիմէոս, Բիկտոր, Թաղկէսա կամ

Թաղկէսա, Յորդանէս, Անաստաթրէոս, Թէոդիտոս կամ Թէոդոսիոս, Յակոբ և Թէոդոսիոս, բոլորն մեկտեղ կոչուելով իրենց Գլխաւորին անուամբը Սուքիասեանք:

Երանելի դասուն մէն մի անհատ, երբ վերկութեան Աւաղանին մէջ մտնելով կը մկրտուէր, կը տեսնէր զՔրիստոս զերկնային վարդապետն հանդէպ իւր, այսինքն Մկրտութեան Աւաղանի փոխադրուած աղբււրակին դիմացն, բըլրոյն վրայ, և ուրախութեամբ լցուած աւետիս կուտայր իւր ընկերացն, փութացնելով զանոնք ընդունելու Քրիստոսի կնիքն անյապաղ:

Որդեգրեալ ուրեմն Երկնային վարդապետին և վերստին ծնանելով, չ'ուղեցին երանելիքն այլևս բաժնուիլ իրենց վարդապետներէն, այլ անոնց քով կրօնաւորելով շնորհակալ կ'ըլլային Աստուծոյ իրենց շնորհուած անպատում պարգեւացն համար, և ի յիշատակ այն երջանիկ ժամերուն իրենց մկրտութեան տեղն խաչ մը կանգնեցին, Առետեաց խաչ կոչելով զՍ.յն, ՚ի յիշատակ երևման Փրկչին, զոր միմեանց կ'աւետէին ի ժամ մկրտութեան:

Սուրբ Սուքիասեանք՝ թէև ընդ ընկերակցութեամբ և առաջնորդութեամբ Սրբոց Ոսկեանց ամեն տեսակ երկնային մխիթարութեամբ լի էին առանձնացեալ յոռէ աշխարհային հոգերէ և վիշտերէ, մինչև իսկ սկսած էին վայելել ՚ի հանդերձելումն երանելեաց համար պատրաստուած յաւիտենական վայելից յուսալիր մխիթարութիւնքն, այսու ամենայնիւ կը տխրէին և կը հոգային տեսնելով իրենց աղգականն գիշխոյն Սաթինիկ և զհամայն արքունիս, ինչպէս նաև այնչափ հոգիներ որք զուրկ ի ճշմարիտ լուսոյ, կռապաշտութեան անել խաւոսին մէջ կը խարխափին: Ուստի սկսան՝ միշտ ընդ ընկերակցութեամբ իւրեանց սիրելի վարդապետաց, առանձնութեան վայրէն իջնալ և դնալ յարքունիս, ուր սկսան սակաւ առ սակաւ քարոզել զբանն կենաց:

Այսպիսի ընթացքի մը՝ Սաթինիկ չկրցաւ անտարբեր առջօր նայիլ, վասն զի լաւ ըմբռնեց թէ իւր ազգականքն առաջին վիճակին մէջ չ'էին, այլ հետեւած էին Սրբոց Ոսկեանց կրօնին և վարդապետութեանը: Ուստի վախնալով մի՛ գուցէ թաղաւորն և արքայորդիքն զինքնևս նոյա համամիտ կարծեն, սկսաւ Սուքիասեանց ծուռ աչքով նայիլ, և արգիլեց Ոսկեանց արքունիք գնալու: Երբ Սուքիասեանք զայս իմացան, իրենք որ անբաժանելի սիրով կապուած էին իրենց ի Գրիստոս ծնողաց հետ, չ'կրցին հանդուրժել այսմ, նա մանաւանդ լաւ ըմբռնելով մէկ կողմէն որ անօգուտ էին իրենց քարոզութիւնքն, զորս իբր մարդարիտս առաջի խողաց նետելով անպտուղ պիտի մնային ևս, և վախնալով միւս կողմանէ թէ՛ չ'ըլլայ թէ յաճախ երթեկուծութեամբ իրենք փորձութեանց վտանգի մէջ իյնան, այնուհետեւ խորշելով թէ՛ թագուհիէն և թէ՛ արքունիքէն, բոլորովին ձգեցին ամենայն ինչ և քաջուեցան իրենց ճշնավայրն, ուր կրօնաւորական և միայնակեցական կենօք ապրելով, կատարեալ հաւատքով և ջերմ սիրով կը պաշտէին զԳրիստոս Փրկիչն ամենայն աշխարհի, յուսարով ի նա, որ օր մը արժանի պիտի ընէ զիրենք յաւիտենական երջանիկ տեսութեան: Չէին դադարեր երանելիքն աղօթելէ նաև այն խեղճ Ժողովրդեան համար, որք ի գերութեան սատանայի, խոր խաւարին մէջ կը դեգերէին, ի դատապարտութիւն իրենց հոգւոյն:

Երբ սուրբերն այս եղանակաւ կ'անցնէին իրենց օրերն, բանասարկու օձն, թշնամին ճշմարտութեան և մարդկութեան չի կրցաւ հանդուրժել: Ուստի իրեն արբանեկօքն սկսաւ փորձել զանոնք իրենց առանձնութեան մէջ: Վասն զի թագուհւոյն Վրոյր և Վնոյն որդիքն՝ որ դեռ տղայ և տղայամիտք էին, տեսնելով որ իրենց մօրն ազգականքն բաւական ժամանակէ ի վեր արքունեաց մէջ չ'էին երևնար, վրդովեալ՝ պատճառն իրենց մօրմէն հարցուցին, որ յետոս

չի կասեցաւ բուն պատճառն անոնց իմացնելէ, և պատմեց թէ ինչպէս Ոսկեանց խօսքերուն ականջ դնելով անոնք հետեւեր էին ասոնց:

Այս բանս լսելով տղայաբարոյ պատանի արքայորդիքն, և ուղեւով սաստկապէս մնասելսրբոյն, գրգռեցին իւրեանց երէց եղբայրն զԱրտաւազդ անոնց դէմ: Սա՛ որ բարուք մոլեգին և կատաղի երիտասարդ մ'էր, նոյն յետայն տեղեկացաւ Սրբոց բնակավայրն և անյապաղ առնելով իւր հետ զօրքեր և զօրականներ գնաց Սրբոց գտնուած տեղն: Հոն նախ և յառաջ սկսաւ շողորդիչ և քաղցր խօսքով հրապուրել զնոսա դառնալ յարքունիս ինչպէս յառաջն, և ապա երբ տեսաւ որ իւր խօսքերն չ'են ազդեր, և Սուրբ Սուքիասեանք յանձնառու չ'են ըլլար վերադառնալու յարքունիս, կանչեց անոնց վարդապետներն զՍուրբ Ոսկեանն, զորս կ'ստիպէր որ յորդորեն իրենց աշակերտքն լսելու իւր խօսքերուն և խրատուցն: Սակայն Սուրբ Ոսկեանք արդար զայրուծով բորբոքած պատասխանեցին և ըսին թէ՛ «Իրենք չ'էին կարող երբեք այսպիսի ապօրէն և անօրէն թեւադրութիւն մը ընելու իրենց ի Գրիստոս վերածնած աշակերտացն, որք չափահաս լինելով կարող էին որոշել ըզբարին և զօգտական, և ըստ այնմ ընտրել և գործել»: Այսպիսի հակառակ այլ իրաւացի պատասխանւոյ մը համար Արտաւազդ և միւս արքայորդիքն սաստիկ բարկացած, սրախողխող սպաննեցին զՈսկեանն, այլ չ'համարձակեցան ձեռք վերցնել Սուքիասեանց վրայ, իրենց մօրն հետ ունեցած ազգականութեանցն համար: Որով այսու ականածութեամբ ինայելով անոնց, ազատ ու անարատ թողլով զնոսա դարձան կոր ի գլուխ իրենց տեղն:

Ինչպէս բնական է, այս հարուածը խիստ ծանր էր երանելի Սուքիասեանց, որով իրենց սիրելի վարդապետներուն արիւնաթաթաւ մարմիններն առին Ժողովեցին, և որբացեալ զաւակաց նման մեծ սուգ ըրին, և ապա համա-

կերպեալ ընդ Աստուածային կամաց, լի երկիւղածութեամբ և ամենայն մեծարանօք զանոնք պատուաւոր տեղեր ամփոփեցին: Որով կոր 'ի գլուխ մնաց բանսարկու օձն որ զհօվիւս հարկանելով ուղեց ցրուել զոչխարս, այլ չ'յաջողեցաւ: Վասն զի երանելիներն այս իրենց որդիական պարտաւորութիւնքն կատարելէն յետոյ, տեսնելով որ այնուհետեւ անհնարին էր այլ եւս հանգստութիւն գտնել թէ թագուհւոյն թէ թաղաւորին և թէ արքայորդւոց կողմանէ, բոլորովին ասոնցմէ օտարանալու նպատակաւ միաձայն հաւանութեամբ, Սրբոց Ոսկեանց մենարանէն քիչ մը հեռու աւելի առանձին տեղ մը քաշուելով առանձնացան, և ասոնցմէ ուսած վարդապետութեան և ընդունած կրթութեան համաձայն օր քան զօր հրեշտակական վարուց և կարգաց մէջ կը յառաջանային: Իրենց ճգնութիւնն այն աստիճանի հասած էր որ հակառակ իրենց փափկասուն բնութեանն, նոյն իսկ ծաղկաւետ լերանց վրայի ինքնաբոյս խոտերն՝ որով կը կերակրէին, շատ կ'երևէին իրենց, և իրենց սրտին մէջ երկիւղածութիւն մը ծագած էր, իբրեւ թէ այն սնունդն հեշտութիւն և փափկասնութիւն ըլլար:

Եւ ահա այսպիսի երկիւղածութենէ և խղճահարութենէ շարժեալ Սուքիաս՝ իրենց գլուխն, կը դառնայ իւր ընկերաց և կ'ըսէ.

«Սիրելի եղբարք, այս ծաղկաւետ խոտերն մեր մարմիններն չափազանց կը գերցնեն և կը պարարեն, նման անբան անասնոց որոց ոչ գոյ իմաստութիւն: Ուստի եկէք քաշուինք ուրիշ տեղ մը որ անպտուղ և անոպայ ըլլայ. նա մանաւանդ այս տեղերն եւս արքունեաց ծանօթ լինելով, կարելի է թէ՝ թագուհւոյն մեր ազգականին փափաքանօքն գան վրդովել մեր առանձնութիւնն, և աշխատին թելադրելու զմեզ վերստին դառնալ յարքունիս, և ստիպեն ըզմեզ գնալ հոն և զբաղիլ սնոտի և աշխարհային հոգերով, ի մեծ վտանգ և 'ի փորձութիւն մեր հոգւոցն»:

Հազիւ լմնցուց Ս. Սուքիաս այս խօսքերն, սուրբերն յօժարակամ սիրով ձգեցին այն տեղն և գնացին Զրաբաշխ լեռն, ուր հաստատեցին՝ իբր իւրեանց ճգնարան իրենց բնակութիւնն:

Այս լեռը Բագրեւանդ գաւառին մէջ Բագուան գիւղին դիմաց Նպատ լերան դէմ կիյնայ, որն որ Սրբոց գլխաւորին Սուքիասայ անուամբ Սոսկաս կամ Սոսկասեո կոչուեցաւ, որն որ ռամկօրէն Բոսս տաղը ևս կ'ըսուի: Հոս երանելի Սուքիասեանք երկար տարիներ մնացին, վայրենի ոչխարաց նման խոտ ուտելով, իրենց վրայի ձորձերն բոլորովին փաւելով մերկանդամ մնացին, ուստի և հետեւաբար օդոյն խրատութենէն իրենց մորթը քարի մամուռներուն նման եղաւ, և մարմիններուն վրայ մազ բուսաւ և այսու բոլոր անդամին ծածկուեցաւ, և այս պատճառաւ Բօքք կոչուեցան վայրի քօշերու նման լնուր համար: Այս վիճակին մէջ Աստուածային պահպանութեամբ Սուկաւետ լերան վրայ քառասուն և չորս տարի ապրեցան զերծ յո և է հիւանդութեանց, և նման անմարմնոց 'ի մարմնի իրենց օրերն և ժամերն մշտամուռնջ աղօթից մէջ անցնելով և խիստ ճգնութեամբ մը:

Այս ատեններն Արտաշէս թագաւորն մեռնելով իրեն յաջորդեց իւր երէց որդին Արտաւազդ, մինչ Պարսից նոյնանուն (Արտաշէս) թագաւորին յաջորդած էր Պերոզ:

Արտաւազդ՝ որ անպիտան մէկ մըն էր, կարող չ'ըլլալով իւր Տէրութիւնը բարեկարգ վիճակի մէջ պահել, և իւր հօր բարեշինութիւնքն պահպանել, երկիրը բոլորովին տակնուվերայ ըրաւ, որով և խաղաղութիւնը ամենուրեք վրդովեցաւ:

Սակայն իւր անկարգ գնացիւքն հազիւ կրցաւ երկու տարի ապրիլ, որով իրեն յաջորդեց իւր միւս եղբայրն Տիրան, որն որ նմանապէս փոխանակ երկրին բարեօրոքման զբաղելու, անհոգաբար կ'ապրէր, շարունակ որսի և զբօսանաց հետեւելով: Տիրանայ այս եպերելի ընթացքն շարժառիթ

եղաւ Պարսից ամբարտաւան և սէգ Պէրոզ թագաւորին, հետամուտ լինելու ընդհանուր Հայոց երկիրն իւր Տէրութեան հպատակեցնելու :

Սակայն Տիրան՝ Հռովմայեցւոց հետ բարեկամ եղած էր և անոնց հաւատարմութեամբ կը ծառայէր, և այս պատճառաւ Անտոնինոս կայսր անոր արքայական թագ և ծիրանի խրկելով, Հայոց աշխարհը պաշտպանել խոստացած էր : Վասն որոյ Պէրոզ՝ որ այս պատճառաւ աւելի զայրացած էր մէկէն չհամարձակեցաւ յարձակիլ Հայոց վրայ, այլ առիթ մը կը փնտռէր իւր նպատակին հասնելու : հետեւաբար ըստ պատեց յարմար առթի մը, և շարունակ իւր մտաց մէջ կործայր և կ'ըսէր թէ՝ «հարկ անհրաժեշտ է որ ես այս երկիրը քանդեմ, աւերեմ, և հայրենեաց սովորութեան համեմատ վրէժս առնում» : Ուստի յարմար ժամանակի մը մէջ անբաւ զօրք ժողովելով փութաց հասնիլ Հայոց սահմանը, և այնուհետեւ սկսաւ Հայոց աշխարհը աւերել քանդել, և այն բարեբեր երկիրն խոպանացնել և անպիտանացնել, այնպէս որ ընդհանուր երկիրը սաստիկ տագնապի և տարակուսանաց մէջ ինկաւ :

Իսկ երանելի Սուքիասեանք այս ամէն յուզմունքն և խռովութիւնքն իմանալով, ցաւելով կ'սպասէին թէ արդեօք ինչ եղանակաւ Պարսից թագաւորն Հայոց երկրէն վըրէժ պիտի առնու, և թէ ինչ պիտի ըլլայ այս դժբաղդ երկրին ճակատագիրն : Իսկ երբոր տեսան թէ օր ըստ օրէ երկրին տառապանքն և նեղութիւնքն կը յաւելուին, իբրեւ իրենց բնիկ հայրենեաց վրայ կարեկից ըլլալով, և ժողովելով 'ի մի' ջերմեռանդ սրտիւ սկսան Աստուծոյ օգնութիւնը խնդրել աղօթելով այսպէս .

«Ողորմէ՛ ով Աստուած քու մեծ ողորմութեամբդ այս դժբաղդ աշխարհիս վրայ, որովհետեւ թէպէտեւ անօրէնութեամբ լի է, այլ ըստ որում Դու ամէն արարածոց Աստուածն և Տէրն և Աբարիչն ես, և ամէն ողորմութիւն և

օգնականութիւն ի Գէն է, և քու գթութեանդ չափ չիկայ, դարձո՛ւր այս երկրէն Գու սրտմտութեանդ տուրը ու խընայէ անոր ո՛վ Տէր մարդասէր և անօխակալ, և քեզի փառք յամենայնի» :

Աստուած, որ կը սիրէ Սուրբ, հեզ և խոնարհ սրտերն, և կը լսէ իւր հաւատարիմ ծառայից խնդրութեան, լսեց երանելեաց պաղատանացն և ազատեց խեղճ Հայոց երկիրն անգութ Պէրոզին ձեռքէն, որն որ Տիրանայ պաշտպանն և ապաւէնն եղող Հռովմայեցւոց կայսեր կողմանէ սպառնալից պատգամ մը ընդունելով, և տեսնելով որ իւր զօրութիւնն բաւական չէր դիմագրաւելու Հռովմայեցւոց և Հայոց միացեալ բանակացն, որով և հետեւաբար աւելի ի վընաս և ի կործանումն իւր անձին և իւր թագաւորութեան պիտի ծառայէր եթէ յանդգնաբար շարունակէր իւր ասպատակութիւնքն, առանց ժամանակ կորսնցնելու քաշուեցաւ և դնաց յերկիր իւր :

Ահա այսպէս աղօթիւք սրբոցն ազատեցաւ երկիրը քանդումներէ և աւերմունքէ, և գտաւ վերստին իւր նախկին խաղաղութիւնն, զոր տեսնելով Սուրբերն ուրախացան 'ի սիրտ և 'ի հոգի, և իւրեանց ճգնաւայրին մէջ շնորհակալ կ'ըլլային Աստուծոյ, փառաւորելով զառիչն ամենայն բարեաց, զՏէրն Տէրանց և զթագաւորն թագաւորաց :

Այլ մինչ մէկ կողմանէ Սրբոց սրտերն այս միտթարութեամբ կը լեցուէին, միւս կողմանէ չէին կրնար չի տխրիլ տեսնելով ընդհանուր երկրին մէջ բանսարկու սատանային թագաւորելն, և այնչափ անչափ հոգւոց անոր գերութեան մատնեալ լինելն : Ուստի իրենց մտաց մէջ հետեւեալ խորհուրդն ծագեցաւ, այսինքն լեռնէն վար իջնելով գոնէ մերձակայ բնակչաց Աստուած դիտութեան լոյսը քարոզել, և կամաց կամաց իրենց բնակութեան մօտ Բագուանի բաղիններն և կռոց արձաններն կործանել, և փրկութեան նշանն այն տեղերն կանգնել :

Սակայն Սուրբն Սուքիաս՝ որ անոնց երիցագոյնն էր, չը հաւանելով այս խորհրդոյն կ'ըսէ իւր ընկերներուն. Սիրելի եղբարք իմ, խնդրենք Տիրոջմէ որ մեզմէ աւելի զօրաւոր մշակ մը զրկէ, և նա՝ կռոյց մեհեաններն կործանէ, և բովանդակ այս երկիրն մոլորութենէ 'ի ճշմարտութիւն բերէ։ Այս խօսքերուն հաւանեցան Սուքիասայ ընկերներն և յարատեւեցին իրենց նախկին ընթացից մէջ, համադրելով թէ՛ այս էր Աստուծոյ կամքն։ Այսու ամենայնիւ ճշմարտութեան համար վկայելով մեռնելու փափաքն օր քան զօր կը սաստկանայր իրենց սրտին մէջ, և իւրեանց մաղթանքը առ այս կէտ նպատակի միայն ուղղեալ էր։

Գիտէր Աստուած իւր ծառայից սիրտն, որով լսեց վերջապէս անոնց մաղթանաց, լեցնելով անոնց սուրբ և մաքուր սրտիցն իղձն և փափաքն, մինչև իսկ յայտնեց իրենց առանձին տեսլեամբ մը։ Վասն զի Սուրբերէն մէկուն՝ որ Պողոքտէս կը կոչուէր, գիշեր ատեն տեսիլք մը երևցաւ, զոր նա ինքն հետեւեալ առաւօտ իւր ընկերացն պատմեց։

«Այս գիշեր կը տեսնէի, ըսաւ Պողոքտէս, առիւծ մը որ Ալանաց արքունիքէն ելլելով կուգար դէպ 'ի մեզ, և երբ մեր քովն հասաւ սկսաւ սաստիկ կռուիլ ամենուս հետ։»

Անպատում՝ եղաւ Երանելեաց ուրախութիւնն ու ցընծումը, վասն զի լաւ ըմբռնեցին այսու թէ մօտեցած էր արդէն իւրեանց տենջանաց լրման վայրկեանն, որով վերջապէս պիտի ազատէին այս արտասուաց հովտէն և պիտի արժանանային երթալու իրենց երկնաւոր վարդապետին Յիսուսի Քրիստոսի քով, և պիտի ընկերակցէին իրենց վարդապետաց Սրբոց Ոսկեանց հետ, 'ի փառաբանութիւն և 'ի պատիւ Տեառն մերոյ, որուն համար իրենք զիրենք այսքան խիստ ճգնութեան մատնած էին։ Ուստի անյապաղ ծունկի վրայ գալով սկսան խնդրել Աստուծմէ զօրութիւն, քաջութիւն մարտնչելու այն տեսլեան մէջ յայտ-

նուած գազանին հետ և յաղթելու նմին, աղօթելով այսպէս.

«Տէր Աստուած մեր որ ամենագետ ես, չ'ըլլայ թէ զարհուրեցնէ զմեզ այն չար գազանը, որ յարձակելով կը դիմէ քու այս անարժան ծառայիցդ վրայ։ Ո՛վ Տէր մի զրկեր ըզմեզ քու օգնութենէդ, և 'ի քեզ ունեցած յոյսերնիս 'ի դերեւ մի՛ հաներ, քու սրբութիւնդ չներուն մի՛ տար։ Ով Աստուած մեր որ մարդկանց սրտերն ու խորհուրդներն կը ճանչնաս, գիտես արդէն որ մեր անձինքն քու ծառայութեանդ տուինք, որպէս զի քու 'ի յաւիտենից ըրած անսուտ խոստմանցդ արժանաւոր ըլլանք»։

Այնուհետեւ երանելիքն եռանդնագոյն սրտիւ վերացուցին յերկինս իրենց միտքն և բոլոր կարողութիւնները, և սկսան պատրաստուիլ այն սաստիկ կռուին, զոր յայտնած էր Աստուած իրենց առանձին տեսլեամբ մը։

Սրբոց անունը Ալանաց երկրէն ելլեւէն ի վեր գրեթէ բոլորովին մոռցուած էր, և ոչ ոք կը յիշատէր այլ ևս զանոնք։

Սակայն երբ Սուքիասեանց ծանօթ Ալանաց Շապուհ թագաւորը մեռաւ, նմա յաջորդեց Գիգիանոս կամ Դատիանոս անուամբ մէկ մը։

Ասոր առաջին և գլխաւոր գործքն եղաւ իւր երկրին մէջ նորանոր կարգաւորութիւններ ընել, նա մանաւանդ զինուորական գասուն նկատմամբ։ Վասն որոյ նախ և յառաջ իւր ընդհանուր բանակին հաշիւն ըրաւ, և սկսաւ թէ անցեալ և թէ ներկայ զօրականաց և զինուորաց անուններն արձանագրել։ Այս պարագայիս մէջ իմացաւ նա՝ թէ Ալանաց Արքունեաց վերաբերող մի քանի անուանի քաջ մարդիկ՝ Սադինիկ Դիսոյին հետ 'ի միասին 'ի Հայս գացած են։ Ուստի սկսաւ մանրամասնօրէն տեղեկութիւն փնտռել ատոնց վրայ։

Նոյն կէտին Ալաններէն ոմանք՝ յորս կը գտնուէր նաև Սկուհեր կամ Սկոհեր անուամբ նախարար մը, որք նոր հա-

սած էին իրենց երկիրն, և կատարեալ տեղեկութիւն առած էին Սրբոց վրայ, փութացին ծանօթութիւն տալ թագաւորին անոնց վիճակին վրայ:

Պատմեցին միանգամայն անոնց առանձնանալն, և Ալանաց և Հայոց ատուածներն ձգելով Քրիստոսի հետեւին, և մեծամեծ նեղութեամբ Զրաբաշխ լեւանց մէջ բնակիլն. և թէ իրենք՝ որ Սաթինկայ մահուընէ ետքը Հայոց արքայորդւոց հետ բարեկամանալով այս տեղեկութիւններն ըստացած էին, չէին սխալիր երբէք:

Այս եղանակաւ թագաւորին հետաքրքրութիւնն յագեցելով, անյապաղ ուզեց Սրբոց բնակավայրն առանձին մարդիկ խրկելով, վերստին կոչել զանոնք յարքունիս:

Ուստի Բառլահա կամ Բառլախայէլ անունով զօրավարի մը հրամանին ներքեւ, իւր զօրաց մէջէն կորովի և քաջ ըսպառազէններ ընտրելով, մի քանի լրտեսներու հետ մէկտեղ զրկեց դէպ ՚ի Հայս, անոնց ձեռքն Ալանաց արքունիքէն հոն գնացողներն փնտռելու հրամանագիր մը տալով: Սակայն անոնց ըսաւ թէ՝ «Եթէ գտնելու ըլլաք շատ պարգեւներ տալով համոզեցէք որ դան հոս, բայց թէ որ ուզեն յամառեալ մնալ իրենց տեղն և չ'հաւանին դալ, առ հատարակ առանց և ոչ մէկուն խնայելու զամենքն ալ սրոյ ճարակ ընելով սպաննեցէք»:

Թագաւորին հրամանին համաձայն Բառլահա զօրավարն իւր զինուորներովն և միւս ընկերներովը, նոյն հետայն ճամբայ ելաւ:

Իսկ երբ հասան դիւրութեամբ Սրբոց տեղն գտնելու համար առաջնորդ մը առին հետերնին, որոյ առաջնորդութեամբն Զրաբաշխ լեւոն հասան որ ինչպէս ըսինք Սուկաւէտ ևս կը կոչուէր:

Աննկարագրելի էր անոնց զարմանքն, երբ հեռուէն դիտեցին Սուրբերն որք բոլորովին այլակերպեալ էին, վասն զի ոչխարաց նման խոտով կը կերակրուէին, և իրենց

մարմիններն մազով պատած ըլլալուն համար, պոչաւոր քօշերու և կամ մամռապատ քարերու կը նմանէին:

Սրբոց այս տարօրինակ և արտասովոր վիճակն տեսնելով զօրավարը, մօտեցաւ անոնց և զարմացմամբ հարցուց:

«Ի՞նչ էք դուք, և ի՞նչ է ձեր գործը: Դուք թէպէտ և մարդկային կերպարանք ունիք, այլ Ձեր եղանակը բոլորովին այլակերպ, վասն զի ոչխարաց պէս մազապատ, անոնց նման խոտ կը ճարակէք»:

Սուրբ Սուքիաս նոյն ընդ նոյն անվրդով պատասխանեց և ըսաւ.

«Մենք մարդ եմք բնութեամբ, և ազգով Ալան, և Ալանաց արքունիքէն եմք. սակայն ամբարշտութեան և անաստուածութեան ժանտախտէն փախչելով, հեռացած եմք անկից, և եկած հոս լեւանց մէջ ապաւինած եմք: Մի՛ գարմանար ո՛վ զօրավար եթէ զմեզ այս վիճակին մէջ կը տեսնես, վասն զի վերին զօրութեամբ զօրացած, մեր Տիրոջը և մեր Աստուծոյն յաւիտենական յուսոյն համար է որ մենք այս եղանակաւ կ'ապրինք»:

Սակայն Բառլահա՝ որ անկարող էր ըմբռնել իսկ թէ ի՞նչ էր Սուքիասայ ըսած զօրութիւնը, և մարդկային խելքով չափելով չէր կրնար իւր տեսածին իսկ հաւատալ, կրկնեց.

«Այս տեղերն խոնաւ և արեգական ջերմութիւն ճառագայթներէն զուրկ են. լեռներն ալ առատ ձիւնով պատած են. ի՞նչպէս ուրեմն կրնաք Դուք հանդուրժել բնութեան այս խստութեանցն, և այսպիսի տաժանելի կենօք մը անցնել Ձեր օրերն, մինչդեռ Դուք որ Արքունեաց կը պատկանիք, եթէ ուզէք կարող էք ամենափափուկ և հեշտաւուն կեանք մը վայելել, զոր մեր առատասիրտ թագաւորն Ձեզ պիտի չի զլանայ երբէք»:

«Յիրաւի դժուարին է քեզով որդեակ իմ, կը պատաս-

խանէ Սուքիաս, հաւատաւ այս մեր կենաց կարելիութեանը սակայն գիտցած ըլլաւ որ ով ոք երկնից և երկրի Արարչին Աստուծոյ կը հաւատայ, ամէն բան Անոր կամացը համաձայն կը փոխուի, և ինչպէս որ կամենայ այնպէս կը կատարուի իւր ծառայիցն և իւր անուան փառաբանչաց վրայ: Արդ՝ քանի որ մենք Աստուծոյ ողորմութիւն գտանք, և զնա միայն մեր բոլոր սրտովն սիրեցինք, և նորա վրայ դրած եմք մեր յոյսն, ամենայն ինչ կը դիւրանայ, քաղցր կ'ըլլան մեզ այս վիշտերն և նեղութիւնք, այս խոնաւութիւնն և ցրտոյ սաստկութիւնը, և Արքունեացդ հանգստութիւնն, հաճոյքն, փառքն և պատիւ ոչինչ կ'ըլլան մեր առջեւ:»

Բառլահի զարմանքն աւելի սաստկանալով, մանաւանդ իւր ներքին դայրոյթն ծածկելով, դարձեալ քաղցրութեամբ մը Սուքիասայ կը հարցնէ ըսելով.

«Ո՞ր տոհմէն ես Դու, և ի՞նչ է քու անունդ.»

«Ես, կ'ըսէ Սուրբը, երկրորդական գահով թագաւորին գահակից էի, և իմ անունդ առաջ Բարաքադրայ կ'ըսուէր, իսկ երբ որ Աստուծոյ գիտութեանը հասայ, Սուքիաս կոչուեցայ, զի խաղաղական կեանք մը ստացայ.»

«Կարծեմ թէ՛ կը յարէ զօրավարը, Դու պատերազմող մէկ մը ըլլալու ես.»

«Ոչ միայն, պատերազմող կ'ըսէ Սուքիաս, այլ նաև Շապուհ թագաւորին նիզակակիցն էի.»

«Եթէ այդպէս է, կը յարէ դարձեալ զօրավարը, մի՛ յամառիր, այլ եկուր հաւանէ ինծի ու դարձիր քու առաջին պատուոյդ: Այն ատեն երկրորդական Գահին վրայ պիտի բազմիս, և քու ծերութեանդ օրերն փառօք և պատուով պիտի անցնես, վայելելով անպատմելի հանգստութիւն մը:»

«Բայց ո՞վ Բառլահա, կ'ըսէ երանելին, իմ Տիրոջ մըջակն եմ ես, և իմ վարձքս ընդունելու ժամանակն հասած է: Ի՞նչպէս ուրեմն իմ յետին ժամերուս մէջ ունայն ձեռքով ետ պիտի դառնամ.»

«Յայտնի է արդէն, կ'ըսէ հեգնութեամբ մը զօրավարը, թէ ո՞վ է քու Տէրդ, և որուն ծառայելդ: Միթէ խաչեալը չէ՞ զոր Դու քու Տէրդ կը կոչես:»

«Այո՛, կը պատասխանէ Սուրբը, յայտնի է իմ Տէրս, և է Այն որ երկինք ու երկիրը ստեղծեց, և որ է Տէր տէրանց և թագաւոր թագաւորաց: Դու կարող իսկ պիտի չ'ըլլայիր դալ հոս եթէ նա՝ թոյլ չի տար քեզի:»

«Ափսոս քեզի, կ'ըսէ զօրավարը կարեկցելով մը, ազատութիւնդ և մեծութիւնդ թողուցած, մշակութեան կը ծառայես:»

«Ո՛հ, կ'ըսէ երանելին, եթէ գիտցած ըլլայիր և ճանչցած ինչպէս որ պէտք է, իմ Տէրս, Դուն իսկ այս մշակութիւնը յանձն կ'առնուիր, վասն զի այնու անապական կեանքը կ'ստանայիր:»

Իսկ Բառլահ տեսնելով Սրբոց հաստատամտութիւնը, և նկատելով որ իւր խոստացած փառքն և պատիւն անոնց աչքին ոչինչ և մնտի իրեր են, և նա մանաւանդ զինքը իսկ կը թելադրեն իրենց հետեւելու, սաստիկ արհամարանօք մը սկսաւ սպառնալ, և զանոնք յանդիմանել ու սաստել: Բայց այս յանդիմանութիւնքն փոխանակ վիշտ պատճառելու աւելի եւս ուրախացուց Սրբոց սրտերն:

Ուստի Սուրբն Սուքիաս, որ լաւ ըմբռնած էր բռնաւորին միտքն և խորամանկ հնարքներն, ժողուեց բոլոր ընկերներն առանձին տեղ մը և ըսաւ անոնց.

«Եղբարք իմ սիրելիք, ահաւասիկ մեր կատարման ժամանակն մօտեցաւ, յորում մեր ամենասիրելի Փրկիչն պիտի վարձատրէ զմեզ իւր արքայութեան մէջ: Օրհնենք ուրեմն ու փառաբանենք զԱնի որ արժանի ըրաւ զմեզ այս անպատում պարգեւաց:»

Այս խօսքերուս վրայ ամենքն ալ ուրախութեամբ լըցուած կը փառաւորէին զԱստուած: Երբ զօրավարն տեսնելով զանոնք մօտեցաւ անոնց, և շողոքորդիչ ու հրապուրիչ խօսքերով, և շատ մը պարգեւներ խոստանալով

740
39

կազմէր անոնց, որպէս զի լսելով իրեն վերադառնային յարքունիս :

«Եթէ կ'ըսէր, համոզուիք ու դառնայք Ձեր երկիրն, պաշտէք Ձեր հայրենի կրօնքը, և յանձն առնուք Ձեր նախկին պաշտօնը, գիտցած ըլլաք որ ամենայնփառօք և պատուով պիտի յարգուիք, ազատելով այս տաժանելի կեանքէն, որ զՁեզ անօգուտ տեղ կը հալեցնէ և կը մաշեցնէ :»

Բայց Սուրբերն բոլորը մէկ բերան պատասխան տուին և ըսին .

«Մեր պարգեւատուն Աստուած է, որն որ զմեզ սատանայէն ու անոր գործքերէն ազատեց. քու թագաւորիդ կողմանէ խոստացած պարգեւներդ քեզի հետ մեկտեղ թող մնանուին ի կորուստ, որովհետեւ Դու և քու թագաւորդ չարին արբանեակներն էք, մինչդեռ մենք մի միայն Աստուծոյ պարգեւացն կ'սպասենք, և անոր վրայ միայն մեր յոյսն դրած եմք :»

Այն ատեն բռնաւորն զայրանալով հարցուց .

«Ո՛ւր է Ձեր պարգեւատուն :»

«Աստուած որ մեր պարգեւատուն է, պատասխանեցին միաբերան, ամէն տեղ և ամէն բանի մէջ ամենայն ինչ է. Ան է որ երկինքն ու երկիրն և անոնց մէջ գտնուած ամեն արարածներն ստեղծեր է. Անիկայ է մեր Տէրն ու թագաւորը, անիկայ է որ ամէն կենդանեաց կենաց ու մահու վրայ իշխանութիւն ունի. Անկից երկինք կը դողան և Անոր խօսքէն երկիրս կը սարսի. Անիկայ է որ ծովուն կը հրամայէ և զանի կը ցամքեցնէ. կը սաստէ գետոց և յետս կը դառնան : Գիտցած ըլլաւ ո՛վ զօրավար թէ նոյն ինքն մեր Աստուածը պիտի սաստէ թէ քեզի և թէ քու խորհրդակցիդ սատանային, և պիտի չի զօրեւ Դու բան մը ընել մեզ վասն զի Անոր ծառայներն եմք :»

Երբոր բռնաւորն լսեց այս խօսքերն՝ սկսաւ սաստիկ բարկանալ անոնց վրայ, և իւր կատաղի բարկութենէն կը

դողար և ահուայներն կը կրճտէին : Սակայն քիչ մը ատեն զանոնք թողլով իրեններուն հետ խորհրդակցել սկսաւ, թէ ինչ եղանակաւ և ինչպիսի մահուամբ զանոնք կորսնցնէ :

Այս տեսնելով երանելիներն, և իւրեանց կատարման վայրկենին մօտենալն նկատելով, ուրախ և զուարթ սրտիւ սկսան աղօթել այսպէս .

«Ով Տէր Աստուած, երկնի և երկրի ստեղծող, որ ոչնչէն ամէն արարածներն ըրիր. Դու ճշմարիտ Աստուած Հայր Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որ այս աշխարհս եկաւ ու մարմին առաւ, մեզի համար խաչուեցաւ մեռաւ և թաղուեցաւ, ու երեք օր ետքը յարութիւն առաւ. Եւ քու Սուրբ Հոգիդ որ ամէն արարածները կը լեցնէ :»

Այսպէս Աստուծոյ ստեղծագործութեամբն և փրկագործութեամբն առ մարդկային սերունդն ըրած բարիքներն և երախտիքն մի առ մի յիշատակելէն ետքը շարունակեցին իրենց աղօթքն ըսելով .

«Արդ ով մեր բարերար Տէրը, դարձո՛ւր քու բարեհայեաց աչքերդ մեր վրայ որ քու ծառայներդ եմք, վասն զի մենք մեր բոլոր զօրութեամբ զքեզ սիրեցինք, և քու սիրելեացդ խոստացած անսուտ խոստմանցդ հաւատացինք :

«Ի Քեզ յուսացողացս զօրութիւն տո՛ւր, զօրացնելով ըզմեզ այս պատերազմին մէջ զոր քու անուանդ համար մեր վրայ թշնամին յարուցած է, որպէս զի բռնաւորն և որուն արբանեակն եղած է նա՝ սատանայն, ամէնան և խաղ ու ծանակ ըլլան, և քու անունդ փառաւորի : Ով ողորմած և գթած Աստուած մեր, մենք տկար եմք, Դու ուրեմն մեզի զօրավիգն և օգնական եղիր, զի մի գուցէ թշնամին այս քու բանական հօտդ ցրուէ և հեռացնէ քեզմէ : Տո՛ւր մեզի քու յաղթութեանդ նշանը, զի մի գուցէ մեր հոգւոցն թշնամին իրենց խօսքերով դառնութեան որսմը խառնէ ու ապականէ Աստուածային շտեմարանիդ մէջ ժողովեալ ցորեանը, և չի բուսնի մեր այգւոյն մէջ այն փսասակար

դադար, և չ'աղարտէ օրհնութեան ողկոյզն զոր յաւիտենական հնձաններուն մէջ կը լեցնես :

«Թող չի սասանին մեր ոտքերն, այլ ամրացուր քու աջովդ, և երեւելի ու աներեւոյթ թշնամեոյն դիմացն զմեզ աներկիւղ պահէ, և թող փառաւորի քու Անունդ» :

Այս և ասոր նման աղօթքներով կը զօրանային երանելիներն, և հոգևով և մարմնով զուարթացած Աստուծոյ իրենց բրած այնքան բարեացն համար շնորհակալութեան աղօթքներ կ'ուղղէին առ ամենաբարին Աստուած, կրկին և կրկին խնդրելով Անկից զօրութիւն թշնամեոյն դէմ քաջաբար կռուելու, և վերջապէս փառաց անթառամ պսակին արժանի ըլլալու, որու կենդանի հաւատքով, ջերմ սիրով և հաստատուն յուսով կը տենջային :

Իսկ բռնաւոր Բառլահան երբ երանելեաց այս ընթացքն և անտարբեր վիճակն կը տեսնէր, թէ կը զարմանայր, և թէ կատաղաբար կը բարկանայր, ուստի ձանձրացած սաստեց անոնց և հրամայեց լռել : Սակայն Սուրբերն աղաչեցին իրեն քիչ մը ժամանակ ևս թողլու զիրենք իրենց աղօթից մէջ, իրեն ազատ կամացը ձգելով բնել այնուհետեւ ինչ որ կ'ուզէր : Ապա դարձեալ ի ծունր կեցած սկսան աղօթել այսպէս .

«Քուկդ եմք ով Տէր, ի քեզ յուսամք, քու առջեւդ եւրեմն ինկած կը պաղատիմք . Տո՛ւր մեզի կատարել մեր ընթացքը քու կամացդ համեմատ, ու քու անուանդ համար մեռնելու արժանի ըրէ զմեզ, որպէս զի կարող ըլլանք արքայութեանդ մէջ եղած երանելեաց նման վարձք ընդունիլ : Կը փութամք ելլել այս մարմինէն, և քու վկայիցդ և մեր վարդապետացն գնդին մէջ խառնուիլ, որոնք յանգիտութենէ ի գիտութիւն, ի խաւարէ ի լոյս, ի ստութենէ ի ճշմարտութիւն բերելով զմեզ, քու վերին երուսաղէմդ առաջնորդեցին, ուր քու Սուրբերդ և սիրելիներդ պիտի ժողովին, վասն զի քեզի կը վայելեն փառք և զօրութիւն ամէն» :

Այս եղանակաւ զօրացած աներկիւղ և անվախ բռնաւորին դիմացն եկան և ըսին .

«Ահա ժամանակը հասած է, հիմայ կատարէ՛ ով Բառլահա քու թագաւորիդ և Ձեր խորհրդակցին Սատանայի հրամանը, վասն զի մենք մեր Տիրոջը Յիսուսի Քրիստոսի անուանը համար պատրաստ եմք մեռնիլ ամենայն քաջութեամբ» :

Բռնաւորն այս խօսքերուն վրայ, սաստիկ զայրացած զօրքերուն հրաման ըրաւ զանոնք կապելու և բերելով տանջելու :

Այնուհետեւ անոնց ամէն մէկուն համար զատ զատ ցիցեր զարնել տալով հրաման ըրաւ զանոնք պրկել, ու յետոյ հրամայեց լապտերներ և ջահեր բերել և Սրբոց մարմիններուն ներքէն դնել . «Վասն զի՝ կ'ըսէր երանելեաց, քանի որ չէք հաւանիր ինձ հետ գալու, և թագաւորէն պատիւներ ընդունելու, զՁեզ ամենքդ ալ կրակի կիզմամբ խորովելով իմ թագաւորիս բարձր հրամանը պիտի կատարեմ» :

Անգութ Բառլահան կը կարծէր թէ այսու պիտի զարհուրեցնէ երանելի վկայներն, մինչդեռ ընդհակառակն կը տեսնէր զանոնք որ տանջանաց մէջ աւելի համարձակութիւն կ'առնուին : Վասն զի Անոնք իրենց մարմնոց այրելը և ոսկրներուն ցաւն ու կսկիծն բանի տեղ չ'գնելով, ուրախութեամբ կ'ընդունէին և արիաբար կը համբերէին տանջանաց, և կ'օրհնէին զԱստուած ձայնակից ըլլալով Սրբոյն Սուրբիասայ որ կը սաղմոսէր ըսելով .

«Աստուած յօգնել ինձ նայեաց, և Տէր յընկերել ինձ փութայ : Ամաչեսցեն և յամօթ լիցին որք խնդրէին զանձն իմ . դարձցին յետս և ամաչեսցեն, ոյք խորհէին ինձ չար» :

Վասն որոյ բռնաւորն հրաման ըրաւ զինուորաց որ անոնց բերանը դայլ (ռերմի գէղոց) դնեն, որպէս զի կարող չ'ըլլան աղօթել և օրհնել զԱստուած :

Այսու ամենայնիւ Սուրբն Կողբատոս այդ ալ բանի տեղ չի դնելով, որչափ որ կրնար ամենուն կ'առաջնորդէր յաղօթս սկսելով հետեւեալ սաղմոսը.

«Ինչպէս որ եղջերուն ջրոյ աղբիւրներուն կը փափաքի, այնպէս ալ մեր անձինքը քեզի կը փափաքին ո՛վ Տէր Աստուած մեր»:

Բռնաւորն այն ատեն հարցուց.

«Ի՛նչ են այդ եղջերուններն որ աղբիւրներու կը փափաքին, որոց նման Ձեր անձինքն ալ կը փափաքին»:

Որում Կողբատոս պատասխանեց ըսելով.

«Ինչպէս որ անոնք որսորդներէն զարնուելով կը տապանան, կը ծարաւին, և ջրով իրենք ղերենք զովացնելու կը փութան, նոյնպէս մենք ալ յաւիտենական կենաց մէջ խոխոջացող կենդանութեան ջրոյն փափաքողներն եմք Սատանային որողայթներէն աղատելով, և շարունակ մեր հզօր ու կենդանի Աստուծոյն ծարաւած եմք ու կշտապենք ելնել մեր մարմնոց մէջէն և անձկացեալ Քրիստոսին հասնիլ»:

Այն ատեն Բաւլահա չարաչար ու դառն տանջանքներէն քակել հրամայեց և ըսաւ.

«Քանի որ այդպէս կ'ուզէք, ես ալ շուտով Ձեր փափաքին պիտի հասցնեմ, սրախողխող զրկելով զՁեզ ամենքդ ալ այս կեանքէն որում արժանի չ'էք երբէք»:

Այս լսելով Սուրբերն աւելի մեծ ուրախութիւն մը ըզգացին, վասն զի քանի մը վայրկեանէն պիտի արժանի ըլլային ընդունելու փառաց երկնային պտակն, միանալով իրենց վարդապետացն հետ յերկինս: Ուստի դարձեալ ծուկի եկած աղօթքի կեցան միաբան և ըսին.

«Տէր Աստուած զօրութեանց որ ամենասուրբ Երրորդութեանդ փառացն համար արժանի ըրիր զմեզ մեր ընթացքն անարատութեամբ կատարելու, արդ լսէ մեր վերջին անարժան խնդրութեանքին, ու դժա՛հայոց այս թշուառ երկրին վրայ, և ըրէ որ ամենասրբութիւն Երրորդութեանդ

երկրպագութեան և փառաբանութեան դառնան, վասն զի արարածը ամենայն քուկդ են, ու քեզ միայն կը վայելէ երկրպագութիւն և փառք: Լսէ, ով Աստուած մեր, այս քու ծառայիցդ աղօթիցն և ըրէ որ ուր որ մեր արիւնը թափի, այն երկրին հողը ամեն ցաւագարներուն բժշկութիւն ըլլայ, և այս երկրէն բոլոր աղբիւր մը որոյ ջրոյն ամէն ցաւերուն դեղ և դարման ըլլայ. եւ եթէ կամ ցաւահար կամ այստահար կամ ջերմոտ և կամ ու և իցէ ցաւոց ենթակայ մէկ մը դայ մեր զենման տեղը ու զմեզ բարեխօս բռնէ և իւր ցաւոց առողջութիւնը խնդրէ քեզմէ, ով Տէր մեր և Աստուած, Դու լսէ անոնց փրկելով զանոնք ամէն նեղութենէ, և բժշկելով թէ հոգեւոր և թէ մարմնաւոր հիւանդութիւններէ, վասն զի Դու ամենայնի կարող ես ու քեզ փառք յաւիտեանս ամէն»:

Այն ատեն երկնքէն ձայն մը եկաւ անոնց որ կ'ըսէր.

«Ինչ որ խնդրեցիք պիտի տրուի ձեզի և ձեր վկայութեան տեղը բժշկութեան աղբիւր պիտի ըլլայ, և այն երկրին հողը շատ ցաւերու փարատում պիտի ըլլայ տարւոյն ամէն օրերը: Եկէք Դուք, ով սիրելի նահատակք անուան իմոյ, Ձեզի համար պատրաստուած օթեանը, ուր ձեր այնքան աշխատութենէ ետքը ձեր հանգստութիւնը պիտի գտնէք, և փառաց անվերջանալի յաւիտենականութեան մը մէջ պիտի ընդունիք փառաց պսակը զոր ձեր այնքան ճգնութեամբը պատրաստեցիք»:

Քրիստոսի սուրբ վկայներն զայս լսելով, ու վերին շնորհօք զօրացած կնքեցին զինքեանս Սուրբ Խաչին նշանովը ու դիմեցին յօժարութեամբ բռնաւորին դահճացը, որք սրով կոտորեցին սուրբ նահատակներն, պատառելով գառներն գայլերու նման, մինչդեռ անոնք ի Հայր, յՈրդի և ի Սուրբ Հոգին աւանդեցին իւրեանց Սուրբ հոգիներն երկնային հրեշտակներէ ողջունուած, քառասուն և չորս տարի Սուկաւէտ լերան վրայ անտանելի ճգնութեամբ ապրելով, և Տեառն օգնականութեամբ խոստով կերակրուելով:

Այսպէս յամի Տեառն իբր 130 կամ 140 նաւասարդ ամսոյն 17 ին, քաջ և արի Նահատակքն Քրիստոսի իրենց Փրկչէն յաղթութեան պսակն ընդունեցան:

Իսկ Աբանաց զօրավարն զՍուրբսն Նահատակելէն ետքը հրաման ըրաւ իւր զօրաց որ անոնց մարմիններն այն տեղ գտնուած վիհերուն մէջ նետեն՝ անոնց վրայ քարեր կուտելով, և ինքը իւր բոլոր ընկերներովն երկրորդ օրն դարձաւ իւր աշխարհն, ուր թագաւորին պատմեց ամենայն ինչ:

Բայց ըստ վկայաբանից ոչ բոլոր Սուրբիստեանք Նահատակուեցան, այլ անոնցմէ երկուքն՝ որք հաւանակաբար կրտսերագոյնքն՝ Յակովբ և Թէոդոսիոս ըլլալու են, վախճաւով սաստիկ տանջանքներէն և մահուընէ՝ լերանց խորշերն պահուըտեցան, ու քանի մը օր ետքը վերագարձան իրենց տեղերն, ուր տեսան իրենց հարց և ընկերաց արեան հեռքերն, որով սկսան վնասուել անոնց մարմիններն, սակայն կարող չ'եղեն գտնել, ուստի սաստիկ ցաւելով որ չ'կրցան անոնց նշխարներն պաշտօնագոյն տեղեր ամփոփել, գոնէ արեան վազած տեղերն հողով ծածկեցին և քարեր կանգնեցին յանմուաց յիշատակ մարտիրոսութեան և Նահատակութեան Սրբոյ Սուրբիստեանց:

Այնուհետեւ իրենք ալ չ'ի համարձակելով մնալ հոն, հարաւային կողմէն եկան դէպ ի արեւմտեան կողմ լերան ըստորոտն, և հոն դաշտաբերանին մօտ բարեխառն տեղ մը գտնելով, ուր դէպ ի հարաւ շատ մը աղբերակներ կը բլղխէին, հաստատեցին իրենց բնակութիւնը: Յետոյ գետնին տակ իրենց արգելանոցներ շինեցին և անոնց մէջ ապաշխարութեամբ ու կատարեալ ճգնութեամբ մինչեւ իւրեանց մահուան օրն ապրեցան: Քանի մը հովիւներ ժամանակէ ետքը գտնելով զանոնք որ վախճանած էին, նոյն դարափոխներուն մէջ ծածկեցին, կարծելով թէ անոնք բռնակեալ քաղաքներէն հալածուած հիւանդոտներ էին, որք հոն մեռած էին:

Այս այն տեղն է, որուն քով քիչ ժամանակ ետքը Վաղարշ թագաւորն մեծ աւան մը շինեց կոչելով զայն իւր անուամբը Վաղարշակերտ (ռամկօրէն Ալաշկերտ) (1), և հոն՝ օղին բարեխառնութեան պատճառաւ իւր Խոսրով որդին կը բնակեցնէր:

Իսկ անոնց ընկերացը Սրբոյ Սուրբիստեանց Նահատակաց մարմիններն Սուկաւէտ կամ Նրաբաշխ լերան վիհերուն մէջ մնացին մինչեւ Սրբոյն Գրիգորի Լուսաւորչին ժամանակներն:

Վասն զի երբ մեր Սուրբ Հայրն Գրիգոր Լուսաւորիչ ընդհանուր Հայերը ի Քրիստոսական լուսաւորութիւն բերաւ մկրտելով զՀայս յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն Սրբոյ, և ամէն կողմի կուռքերն և բաղիններն կը կործանէր, և անոնց տեղ եկեղեցիներ կը կանգնէր, Ս. Հոգիէն աղղեցութիւն մը ունեցաւ Սուրբ Նահատակաց վրայօք, և նոյն յետայն գնաց այն տեղն ուր Սրբոյ մարմիններն կը մնային, և հոն անոնց վրայ վկայարան և վանք մը շինեց, վանաց առաջին երէց կարգելով իւր աշակերտներէն մին որ Աբաս կը կոչուէր:

Կ'ըսուի նաև թէ Կոստանդիանոս կայսրը Հրեշտակէն հրաման առնելով ի Հայս եկած ըլլայ, ու Սուրբ վկայից նշխարներն Սուկաւէտ լերան վրայ անարատ գտած ըլլայ, գտնելով միանգամայն տախտակ մը որուն վրայ անոնց անուանք գրուած ըլլան, և ապա զանոնք պատուով առանձին տեղեր ամփոփելէն յետոյ Սրբոյ նշխարներէն և արեամբը ողորդեալ հողէն մաս մը իւր հետ առնելով վերագարձած ըլլայ իւր տեղը:

Այս ամէնքը որ Սրբոյ վարուցն և վկայաբանութեան կը վերաբերին, ըստ վկայելոյ ճառընտրաց, Հռովմայեցի Անտովն անուամբ անապատական մը գրի անցուցած է: Թերեւս կայսերական Աթոռոյն ի Կ. Պօլիս փոխադրուելու մի-

ջոցին ուրիշ Հռովմայեցւոց հետ 'ի միասին Արեւելք եկած ըլլայ այդ Անտովն կոչուածը, կամ գուցէ Կրօնիդէսի ընկերն Սուրբ Անտովն ըլլայ, որ Սրբոյ Լուսաւորչին հրամանաւ գրաւոր և անգիր աւանդութիւններէն քաղելով սուրբ Սուրբիասեանց վարուց և վկայաբանութեան առաջին գրիչն եղած ըլլայ:

Հաւատարի է և շատ հաւանական կ'երեւի թէ սրբոց Սուրբիասեանց վարուց և վկայաբանութեան նախկին պատմիչ և յայտարարքն, Սուրբերէն մնացած երկու ընկերքն էին, որոնք անշուշտ հաւատացեալներէն կամ աշակերտեալներէն ոմանց զայն աւանդեցին թէ գրով և թէ խօսքով, որոնցմէ վերջը այն Անտովն անապատականը առնելով գրի անցուցած է:

Իսկ Սրբոց Սուրբիասեանց վկայից մարտիրոսութեան տեղըն, ինչպէս որ անոնք խնդրած էին Աստուծոմէ, ամէն ցաւերն փարատող բժշկութեան աղբիւր մը բղխեցաւ որում իբր նոր Սերովամայ Պրորատիկէ մը Քրիստոնէութեան ատեն ախտաժէտաց բազմութիւնք կը գիւմէին և առողջութիւն կը գտնէին: Եւ ինչպէս որ Պրորատիկէին ջրոց յուղման ժամանակին կ'ապասէին, այսպէս սոյն սքանչելի աղբիւրն երբեմն կ'առատանայր և երբեմն կը նուազէր, վասն զի տալուէ տարի Սրբոց Տօնին օրն կ'առատանայր, և կամ գրեթէ նորէն կը բղխէր, որովհետեւ երբեմն գրեթէ բոլորովին կը կտրէր, ու տեսակ տեսակ ախտերով վշտագնեալներն կը ապասէին այն աւուր, յորում իրենց հաւատքն համեմատ սրբոց վկայից բարեխօսութեամբն կը բժշկուէին, սքանչելի Փրկչին մերոյ փառաց համար, որ փառաւորեալ է միշտ և սքանչելագործ իւր Սուրբերովն:

Միոյն Աստուծոյ Փառք

(1) Հետեւելով Ալաշկերտի բնակչաց աւանդութեան և վկայութեան հարկ և պատշաճ կը համարիմք մի քանի տեղեկութիւն տալ սրբոց վկայից բնակավայրին և վկայութեան տեղոյն ներկայ գրից և վիճակին վրայ, զոր քաղած եմք արժանահաւատ անձինքներէ:

Սրբոց Շիրիմ ըստած տեղն Ալաշկերտի Մօլլա Սիւլէյման կոչուած գիւղէն երկուք ու կէս ժամ հեռաւորութեամբ, և Սուկաւէտ (Քօսա տաղը) լեռան հարաւային կողմին կը գտնուի: Թէպէտ և շիրիմ կոչուելու չափ արտաքին ցոյց մը չի տեսնուիր, այսու ամենայնիւ քարակոյտի նման մէկ երեւոյթ մը կ'ընծայէ, և ներքին կողմը երեք մեթրաչափ բոլորչի մըն է, որոյ բարձրութիւնն գրեթէ մէկ մեթրաչափ է, որ ըստ աւանդութեան բնակչաց Սրբոց բնակութեան վայրն կը թուի:

Այս տեղն բնակիչք չարչարումն և կամ չարչարանք յորջորջելով կ'աւանդեն թէ՛ խիստ դժուարին զառ 'ի վայր մը լինելով, Սուրբ վկայք իրենց բնակավայրէն մինչեւ վար հովտին տակ վազող զով և քաղցրահամ ջրէն առնելու համար, շատ նեղութիւն և տառապանք կրել պարտաւորած են եղեր:

Այս առուակէն փոքր ինչ անդին և Չարչարանք կոչուած տեղոյն հանդէպ ապառաժ մը կը գտնուի, որն որ կիւտ փոր է, և այս՝ հիմայ ուխտաւորաց յաճախութեան ժամանակ գեղեցիկ փողոցներով և կապերտներով կը զարդարուի, և կը ծառայէ խորանի տեղ, որուն վրայ քահանայք պատարագ կը մատուցանեն ուխտաւորաց ջերմեռանդութիւնը լեցնելու համար:

Այս ապառաժէն քիչ մը վար և կանաչազարդ մարդագետնոց մէջ և զառ 'ի վայր գիրք մը կազմող տեղէ մը վճիտ և անապակ աղբիւր մը կը բղխէ, զոր բնակիչք յոյս Աղբիւր կը կոչեն, և կը թուի թէ՛ ըստ աւանդութեան բնակչաց,

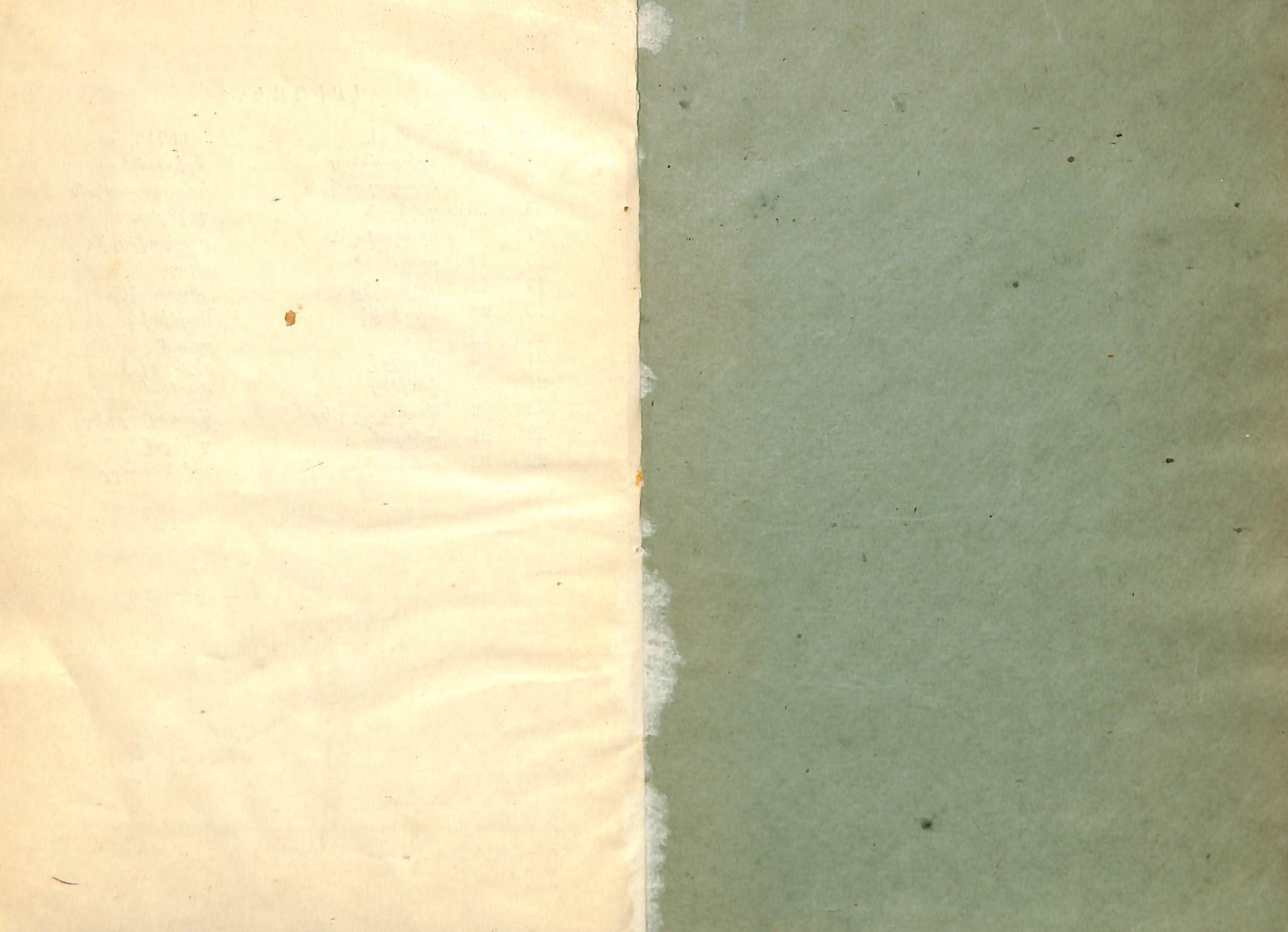
նոյն այն աղբիւրն ըլլալու է որոյ ջրոյ համար սուրբ Վկայք աղօթեցին որպէս զի դեղ և դարման ըլլայ ամենայն հիւանդութեանց :

Եւ արդեամբք , ինչպէս կը վկայեն համայն բնակիչք , թէ Քրիստոնեայք և թէ ոչ Քրիստոնեայք , շատ հրաշքներ կը դործուին և ամէն օր հիւանդք և ախտաժէտք կը դիմեն հոն իբր Պրոբատիկէ Աւաղան , և կը գտնեն իրենց առողջութիւնը :

Վերոյիշեալ ապառաժէն մէկ կամ երկու քարընկէց հեռաւորութեամբ դէպ ի հարաւ և հովտին աւելի ընդարձակ տեղ մը , հարթ կարմիր քար մը կը գտնուի , որոյ մէջ տեղն փոքր ինչ խոր և վրան կարմրագոյն չորցած մամուղ նման բան մը կը տեսնուի : Համայն բնակիչք կը կարծեն թէ այս քարին վրայ սուրբ Վկայք իբրեւ զոչխարս զենուած և նահատակուած են :

Վ Ր Ի Պ Ա Կ Ք

Երես	Տող	ՍԽԱԼ	ՈՒՂԻՂ
1	23	Քրիստոնեայ	Քրիստոնեայ
3	8	կրապաշտական	կրապաշտական
3	26	զրկեցան	զրկեցաւ
7	8	բնակավայրն	բնակավայրին
8	19	ըլլար	ըլլար
13	16	յիշտակէր	յիշտակէր
13	28	Սաղինիկ	Սաղինիկ
20	12	որու	որում
21	9	բերելով	բերելով
21	28	փութայ	փութա՛
22	2	կ'առաջնորդէր	կ'առաջնորդէր
22	21	զրկելով	զրկելով
22	32	ամենասրբութիւն	ամենասուրբ

2007

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0028703

1948